Het komt vaak voor dat bij herkomst onderzoek naar met name portretten blijkt dat de heer ooit een pendant was van een vrouw. Ook komt het voor dat een bepaald schilderij deel uit heeft gemaakt van een serie, te denken valt aan een serie van de vier jaargetijden. Verder zien wij dat er paren waren van bijvoorbeeld een stormachtig zeegezicht en een kalme zee. Niet zelden zijn deze paren in de loop der tijden uit elkaar geraakt. Hiervan zijn tal van voorbeelden te vinden. Maar dat er soms ook sprake kan zijn van een schilderij dat is doorsneden of ingekort of dat er zelfs slechts een fragment over is, is al zeldzamer. Laat staan dat de ontbrekende helft ineens weer opduikt en de twee delen samen komen. Over dit soort aspecten van het leven van een kunstwerk gaat dit artikel.

Linking Pieces

Boven: Willem Drost, Portret van een onbekende dame. Den Haag, Museum Bredius

Rechts: Willem Drost, Portret van een heer, mogelijk zelfportret. New York, Metropolitan Museum

TEKST **Jim van der Meer Mohr**

In het fraaie en helaas bij veel te weinig mensen bekende Bredius Museum in Den Haag bevindt zich een mooi zeventiende-eeuws voorbeeld van een dame die is gescheiden van haar man. Ik doel hierbij op het portret van een onbekende dame dat Willem Drost (1633-1659), een leerling van Rembrandt (1606-1669), in 1653 heeft geschilderd. Deze tot nu toe nog steeds onbekende dame was vanaf het jaar van ontstaan van dit portret samen met de tegenhanger in diverse collecties, tot zij in 1903 bij Christie's in Londen werden geveild. Daarvoor was het paar weliswaar diverse malen van eigenaar gewisseld, maar altijd waren zij bijeengebleven. Na 1903 gingen zij ieder een eigen weg. De dame kwam in de jaren na de veiling in bezit van Dr. Abraham Bredius (1855-1946), de stichter van het Bredius Museum, die het in 1915 toonde op een tentoonstelling bij Kunstzaal Kleijkamp in Den Haag van werken uit zijn eigen verzameling en die van J.O. Kronig. De man kwam eerst terecht bij de Ehrich Galleries in New York en was vanaf 1929 in de collectie van de verzamelaar Felix Warburg, eveneens in New York. Deze liet zijn collectie na aan het Metropolitan Museum in New York. Daar hangt het stuk nu nog steeds. Over de identiteit van de voorgestelde heer en dame is nog steeds geen duidelijkheid. Lange tijd heeft men verondersteld dat het hier gaat om een zelfportret van Willem Drost en een portret van diens vrouw. Toen echter bekend werd dat beide portretten tot 1850, het jaar waarin zij samen zijn geveild, deel uit gemaakt hebben van de collectie van C.G. van Valkenburg

uit Aerdenhout, werd het twijfelachtig of het om Drost en zijn vrouw kon gaan. In de zeventiende-eeuwse stamboom van deze familie komt namelijk geen Drost voor.
Hoe dan ook, even hingen beide echtelieden weer zij aan zij op *The Hoogsteder Exhibition of Rembrandt's Academy* die de Haagse kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder in 1992 organiseerde. Sindsdien zijn zij weer van elkaar gescheiden. Vaak is de reden van het splitsen van een paar terug te voeren op een verdeling bij een erfenis. Een zoon krijgt de man en een dochter de vrouw. Hier zal dat vermoedelijk niet de reden zijn geweest, daar de stukken als sinds 1850 niet meer in bezit van de oorspronkelijke familie waren. Mogelijk vond Christie's het in 1903 beter de stukken afzonderlijk aan te bieden om zo voor de verkoper een hogere prijs te bereiken dan bij veiling als paar.

FAMILIEPORTRETTEN

Het komt ook wel voor dat een kunstenaar oorspronkelijk een serie portretten heeft gemaakt, maar dat die uiteen is gevallen. Zelden slaagt men er dan in die serie weer in zijn geheel bijeen te brengen. Wel kan het voorkomen dat er ineens enkele stukken uit die serie opduiken. Zo verging het een serie van vijf portretten die Godifridus (beter bekend als Godfried) Schalcken (1643-1706) in de periode 1676-1679 heeft gemaakt van Pieter de la Court, diens kinderen en een van zijn zwagers. De portretten van Pieter de la Court en Willem of Jan van der Voort waren onlangs samen te zien op de 'Schalcken tentoonstelling' in Keulen en Dordrecht. Het portret van Pieter de la Court is tot 1904 in de familie gebleven en toen op een veiling van Frederik Muller in Amsterdam gekocht door Museum De Lakenhal in Leiden. Het andere portret, dat zwager Willem dan wel Jan van der Voort zal voorstellen, is al na 1766 gaan zwerven en via diverse collecties en veilingen uiteindelijk in 2002 terecht gekomen op een veiling in Düsseldorf. Thans is het in bezit van de Haagse kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder.

RONDE PANEELTJES

Een enkele keer heeft een museum het geluk dat twee portretten weer samen in de collectie komen. Zo verging het twee hele fraaie kleine ronde portretjes van een vooralsnog onbekend echtpaar uit 1597. Het gaat hier om twee portretten van de Amsterdamse kunstenaar Pieter Pietersz (1540/41-1603), die samen met zijn broer Aert (1540/60-1612) vanaf 1580 tot de toonaangevende portrettisten van Amsterdam behoorde. De portretjes zijn op paneel geschilderd. Technisch onderzoek heeft uitgewezen dat beide portretten uit hetzelfde grotere paneel afkomstig zijn. Het portret van de man, die blijkens een opschrift 60 jaar oud was toen hij werd vereeuwigd door Pietersz, wordt voor het eerst – zonder de tegenhanger! – vermeld in 1879, toen het in de collectie van K. Fruwirth in Wenen was. Daarna is het diverse malen van eigenaar gewisseld, tot het ca. 1950 bij de Haagse kunsthandelaar Saam Nijstad kwam. In 1953 is het aangekocht door het Mauritshuis. De vrouw dook in 1995 op tijdens een veiling van Christie's in Amsterdam en

Links: Godfried Schalcken, Portret van Pieter de la Court de Jonge. Leiden, Museum De Lakenhal.

Rechts: Godfried Schalcken, Portret van Willem of Johan van der Voort. Den Haag, Kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder

Pieter Pietersz, Een paar portretten, een heer en een dame, 1597. Den Haag, Mauritshuis.

Vaak is de reden van het splitsen van een paar terug te voeren op een verdeling bij een erfenis

bleef toen onverkocht. Een jaar later in 1996 heeft C.W. van Bleijenburgh dit damesportretje geschonken aan het Mauritshuis. Overigens was ook de vrouw blijkens het opschrift 60 toen zij door Pietersz werd geschilderd.

DE NACHTWACHT

Dat schilderijen niet altijd hun oorspronkelijke formaat hebben behouden is genoegzaam bekend. We kennen tal van voorbeelden dat er een stuk van een schilderij is afgehaald om het bijvoorbeeld passend te maken in een reeks of voor een andere behuizing. Een wel heel bekend voorbeeld is de Nachtwacht van Rembrandt. Dit beroemde portret van de Compagnie van kapitein Frans Banning Cock en luitenant Willem van Ruytenburgh werd tussen 1639 en 1642 geschilderd voor de Kloveniersdoelen, het gebouw waar de schutters bijeenkwamen. Daar hing het lange tijd in volle glorie, tot het in 1715 moest verhuizen naar zijn nieuwe onderkomen in het Stadhuis op de Dam. Daar paste het niet op de plek waarvoor het bestemd was; er zijn toen aan alle kanten repen afgesneden, waardoor wel 20 % van het oppervlak verloren ging. Dankzij een eigentijdse kopie die Gerrit Lundens (1622-1683) maakte weten wij nu nog hoe de Nachtwacht er oorspronkelijk heeft uitgezien. Deze kopie hangt sinds jaar en dag naast Rembrandts meest bekende schilderij in de Eregalerij in het Rijksmuseum.

VERKOOPBAARHEID

In dit geval was het dus het veranderde gebruik dat ervoor heeft gezorgd dat een schilderij verkleind werd. Iets anders is het wanneer er een fragment overblijft van een groter geheel. Vooral van stillevens van bloemguirlandes met in het centrum een voorstelling van Maria met Kind of een heilige is bekend dat die door kunsthandelaren in het verleden nog weleens werden opgedeeld in meerdere stillevens. Soms waren er immers vier prachtige stillevens rond een centrale voorstelling. Juist door de religieuze voorstelling in het hart was de verkoopbaarheid niet altijd even makkelijk, zeker als de kunstenaar geen hele grote meester was; dan brachten de afzonderlijke stukken meer op dan het origineel. Een oudere kunsthandelaar heeft mij ooit verteld dat hij als jonge handelaar in Londen heeft

Rembrandt, De Nachtwacht. Amsterdam, Rijksmuseum

Rechts: Gerrit Lundens, kopie naar de Nachtwacht, Amsterdam, Rijksmuseum

Links: Nicolaes van Veerendael, Guirlande met bloemen. Den Haag, kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder.
Rechts: Nicolaes van Veerendael, Guirlande met bloemen.(fragment). Particuliere collectie.

mee gemaakt dat de heren collega's met krijtjes aangaven wat ze konden versnijden!

GEDEELD EN WEER VERENIGD

Het kan ook voorkomen dat een schilderij in twee al dan niet gelijke delen wordt gesplitst. Hiervan zijn enkele voorbeelden bekend, waarvan sommige weer een geheel zijn geworden en anderen dat (nog) niet zijn. Op de kunstbeurs PAN in Amsterdam toonde kunsthandel Pieter de Boer een groot 'Gezicht op Dordrecht' van Jan van Goyen (1596-1656). Op dit schilderij was min of meer precies in het midden een duidelijke naad te zien, die verried dat het stuk in tweeën gedeeld was geweest. Uit de herkomst blijkt dat het schilderij in ieder geval op een veiling in 1808 nog een geheel was. Vervolgens zien wij het linkerdeel in 1820 bij Edward Solly en komt de rechterhelft in 1916 voor in de collectie van Sir John James Stuart of Allenbank. Beide stukken worden daarna een aantal keren geveild, voor het laatst afzonderlijk in 1985 en 1986. In de tweede helft van de jaren negentig zijn de twee helften door de toenmalige eigenaar weer verenigd tot één geheel. Nu is het nog steeds bij kunsthandel De Boer. Ook hier weer dient de vraag zich aan wat de reden van opdeling geweest kan zijn. Het antwoord zal nooit gegeven worden, maar opdeling vanwege een verdeling van een nalatenschap lijkt vooralsnog de meest voor de hand liggende reden.

TE HEFTIGE VOORSTELLING?

In het Bredius Museum is een beroemd voorbeeld van een schilderij dat ooit is opgedeeld en in 1996 weer is gerestaureerd tot één geheel. Hier heb ik het over de *Bruidsnacht van Tobias en Sara* van Jan Steen (1625-1679). Eerst iets over de voorstelling. Wij zien links een bruidspaar op de knieën in gebed terwijl putti bloemen uitstrooien over het bruidsbed. Rechts staat een engel die doende is een groot

Jan van Goyen, Gezicht op Dordrecht. Amsterdam, Kunsthandel P. de Boer

Jan Steen, Bruidsnacht van Tobias en Sara. Den Haag, Museum Bredius

Ook het toeval kan twee schilderijen weer samen brengen

zeemonster open te snijden terwijl een vuurtje naast hem smeult. Steen heeft hier het verhaal van Tobias en Sara verbeeld. Sara is net met Tobias getrouwd en het paar gaat de bruidsnacht in. Tobias is de achtste partner van Sara; alle zeven mannen die Tobias zijn voorgegaan zijn in de bruidsnacht overleden. Om nu zeker te zijn dat dit huwelijk wel lukt wordt de hulp ingeroepen van de aartsengel Rafael die de boze geest Asmodeus moet verdrijven door de gal en de lever uit een zeevis te snijden en die vervolgens in het vuur te gooien. De rook zal de geest dan verdrijven en zo zal Tobias de bruidsnacht overleven. Een mooi verhaal, dat Steen in één voorstelling heel rauw heeft verbeeld, de engel is immers wel erg ruw bezig. Mogelijk is dat dan ook de reden geweest het schilderij te versnijden. Een paar in gebed bij een bruidsbed is immers een lieve voorstelling, en hoewel het deel met de engel is gesigneerd was dat kennelijk toch geen belemmering voor de deling. Hoe dan ook, het is ergens in de 19e eeuw gebeurd en in 1907 kocht Bredius zijn rechter gesigneerde deel met Rafael en het zeemonster. Het linkerdeel belandde voor de Tweede Wereldoorlog bij de vermaarde kunsthandelaar Jacques Goudstikker en kwam na de oorlog terecht in de rijkscollectie. Als bruikleen van het Rijk hing het lange tijd in het Centraal Museum in Utrecht, tot in begin jaren negentig van de vorige eeuw werd besloten de twee delen, waarvan inmiddels duidelijk was dat ze bij elkaar hoorden, weer te verenigen. Jaren later in 2006 is dit stuk nog onderwerp van een rechtszaak geweest toen Marei von Saher het stuk terugeiste als onderdeel van de oorspronkelijke Goudstikker collectie, iets wat de geschiedenis in is gegaan als de Goudstikkerclaim. Op de juridische aspecten van deze restauratie ga ik in dit bestek niet in. In dit specifieke geval was er dus sprake van het weer samenbrengen van twee schilderijen waarvan al lange tijd bekend was dat ze bij elkaar hoorden. Een ander voorbeeld, eveneens in Museum Bredius, laat zien dat het toeval twee schilderijen ook weer samen kan brengen.

IN ÉÉN COLLECTIE

In 1931 kocht Abraham Bredius op een veiling in het Haagse Venduehuis der Notarissen een schilderij van Hendrick Aerts (1565/74-1603), dat een oude man voorstelt die achter een figuur met een zeis loopt in een architecturale setting. De man met de zeis staat traditioneel voor de dood en dit stuk werd ook wel een *Allegorie op de dood* genoemd. De herkomst van dit schilderij is terug te voeren tot een veiling in Stockholm in 1897. Uit kunsthistorisch onderzoek was bekend dat het een deel was van een groter geheel en dat het andere deel eveneens in Zweden was geveild in 1918. Dit deel is recent opgedoken en werd aangeboden aan het Bredius Museum. Dankzij financiële steun van de Stichting Vrienden van het Bredius Museum kom dit schilderij worden aangekocht en nu zijn beide stukken in één collectie. Men is nog niet overgegaan tot samenvoeging van beide stukken tot een geheel, maar hopelijk gebeurt dat ooit nog. Overigens is er wel een deel weg, zoals blijkt uit de reconstructie van beide delen in vergelijking met de pendant die in het Rijksmuseum is.

GROOT KINDERPORTRET

Tot slot wil ik hier een fraai portret noemen dat is geschilderd door vader Jacob Gerritsz. (1594-c. 1652) en zoon Aelbert Cuyp (1620-1691). Het is een dubbelportret van een negenjarige jongen en een zevenjarig meisje in een Italianiserend landschap. Het forse schilderij dat bijna twee meter breed en één en een kwart meter hoog is bestond toen Dr. Cornelis Hofstede de Groot het in 1909 opnam in zijn catalogus van de werken Aelbert Cuyp nog uit twee losse delen, een jongen en een meisje. Wanneer het stuk in tweeën is gesneden is niet bekend, maar uit de herkomst blijkt dat het voor 1864 moet zijn gebeurd. De twee helften zijn altijd bij elkaar gebleven en zijn in de jaren 1990 door de toenmalige eigenaar Colnaghi weer samengevoegd. In 2006 kwam het stuk als een geheel onder de hamer op een veiling in Wenen. Thans is het een van de belangrijke werken in het Dordrechts Museum.

Dat er dus in de loop der tijd van alles met schilderijen kan gebeuren heb ik in dit korte artikel willen aangeven. Ik ben me ervan bewust maar een tipje van de sluier te hebben opgelicht. Van bijvoorbeeld Jan van Goyen zijn veel meer voorbeelden bekend van doorsneden voorstellingen. Daarnaast zou er een zelfstandige studie te doen zijn naar verdwenen altaarstukken, halve pendanten en nog veel meer slachtoffers van de tand des tijds. ■

In Museum Bredius wordt van 3 december 2016 t/m 6 maart 2017 rond dit thema de tentoonstelling *Linking Pieces* georganiseerd, waarop onder andere de hier besproken werken te zien zullen zijn.

Links: Hendrick Aerts, Palazzo met de dood. Den Haag, Museum Bredius

Rechts: Hendrick Aerts, Allegorie op de dood. Den Haag, Museum Bredius